

Sonra denizlerin içlerine bakar, görür ki:

Sonra o mütefekkir yolcu her sahifeyi okudukça saadet anahtarı olan imanı kuvvetlenip ve manevî terakkiyatın miftahı olan marifeti ziyadeleşip ve bütün kemalâtın esası ve madeni olan iman-ı billah hakikati bir derece daha inkişaf edip manevî çok zevkleri ve lezzetleri verdikçe onun merakını şiddetle tahrik ettiğinden; sema, cevva ve arzın mükemmel ve kat'î

derslerini dinlediği halde هَلْ مِنْ مَزِيدٍ deyip dururken denizlerin ve büyük nehirlerin cezbekârane cûş u hurûşla zikirlerini ve hazîn ve leziz seslerini işitir. Lisan-ı hal ve lisan-ı kâl ile: “Bize de bak, bizi de oku!” derler. O da bakar, görür ki:

Hayattarane mütemadiyen çalkanan ve dağılmak ve dökülmek ve istila etmek fitratında olan denizler, arzı kuşatıp arz ile beraber gayet süratli bir surette bir senede yirmi beş bin senelik bir dairede koşturulduğu halde; ne dağılırlar ne dökülürler ve ne de komşularındaki toprağa tecavüz ederler. Demek, gayet kudretli ve azametli bir zatın emriyle ve kuvvetiyle dururlar, gezerler, muhafaza olurlar.

Sonra denizlerin içlerine bakar, görür ki: Gayet güzel ve ziynetli ve muntazam cevherlerinden başka, binlerce çeşit hayvanatın iâşe ve idareleri ve tevellüdat ve vefiyatları o kadar muntazamdır; basit bir kum ve acı bir sudan verilen erzakları ve tayinatları o kadar mükemmeldir ki bilbedahe bir Kadîr-i Zülcelal'in, bir Rahîm-i Zülcemal'in idare ve iâşesiyle olduğunu ispat eder.

Sonra o misafir, nehirlere bakar, görür ki: Menfaatleri ve vazifeleri ve vâridat ve sarfiyatları o kadar hakîmane ve rahîmanedir; bilbedahe ispat eder ki bütün ırmaklar, pınarlar, çaylar, büyük nehirler, bir Rahman-ı Zülcelali ve'l-ikram'ın hazine-i rahmetinden çıkıyorlar ve akıyorlar. Hattâ o kadar fevkalâde iddihar ve sarf ediliyorlar ki “Dört nehir cennetten geliyorlar.” diye rivayet edilmiş. Yani zahirî esbabın pek fevkinde olduklarından, manevî bir cennetin hazinesinden ve yalnız gaybî ve tükenmez bir menbaın feyzinden akıyorlar demektir.

Mesela, Mısır'ın kumistanını bir cennete çeviren Nil-i Mübarek; cenup tarafından “Cebel-i Kamer” denilen bir dağdan mütemadiyen küçük bir deniz gibi tükenmeden akıyor. Altı aydaki sarfiyatı dağ şeklinde toplansa ve buzlansa o dağdan daha büyük olur. Halbuki o dağdan ona ayrılan yer ve mahzen, altı kısmından bir kısım olmaz. Vâridatı ise o mıntıka-i harrede pek az gelen ve susamış toprak çabuk yuttuğu için mahzene az giden yağmur, elbette o muvazene-i vâsiayı muhafaza edemediğinden o Nil-i Mübarek, âdet-i arziye fevkinde bir gaybî cennetten çıkıyor diye rivayeti gayet manidar ve güzel bir hakikati ifade ediyor.

İşte deniz ve nehirlerin denizler gibi hakikatlerinin ve şehadetlerinin binden birisini gördü. Ve

umumu bi'l-icma denizlerin büyüklüğü nisbetinde bir kuvvetle لَا إِلَهَ إِلَّا اللَّهُ der ve bu şehadete denizler mahlukatı adedince şahitler gösterir diye anladı. Ve denizlerin ve nehirlerin umum şehadetlerini irade ederek ifade etmek manasında Birinci Makam'ın dördüncü mertebesinde

لَا إِلَهَ إِلَّا اللَّهُ الْوَاجِبُ الْوُجُودِ الَّذِي دَلَّ عَلَىٰ وُجُوبِ وُجُودِهِ فِي وَحْدَتِهِ
جَمِيعُ الْبِحَارِ وَالْأَنْهَارِ بِجَمِيعِ مَا فِيهَا بِشَهَادَةِ عَظْمَةِ إِحَاطَةِ حَقِيقَةِ
التَّسْخِيرِ وَالْمُحَافَظَةِ وَالْإِدِّخَارِ وَالْإِدَارَةِ الْوَاسِعَةِ الْمُنْتَظَمَةِ بِالْمُشَاهَدَةِ

denilmiş.